

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

**МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА. ПРОХИРОН/ЗАКОН ГРАДСКИ.
ЮРИДИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА ПРАВОСЛАВНОТО СЛАВЯНСТВО.
СОФИЯ, ВАЛЕНТИН ТРАЯНОВ, 2021, 345 С.**

Изследването на М. Цибранска-Костова представя пред научната – филологическа, правна, историческа – общност един интересен среднобългарски паметник – *Прохиронът*. Трудът съдържа прецизна теоретична разработка, посветена на юридическите термини, издание и превод на ръкописа, както и речник, разработен според принципите на модерната лексикография.

**MARIANA TSIBRANSKA-KOSTOVA. PROCHEIRON/URBAN LAW.
THE LEGAL HERITAGE OF ORTHODOX SLAVS.
SOFIA, VALENTIN TRAYANOV PUBLISHING HOUSE, 2021, 346 P.**

M. Tsibranska-Kostova's research presents to the scientific – philological, legal, historical – community an interesting Middle Bulgarian monument – Procheiron. The work contains a precise theoretical development devoted to legal terms, publication and translation of the manuscript, as well as a dictionary developed according to the principles of modern lexicography.

Новата книга „Прохирон/Закон градски. Юридическото наследство на православно славянство“ на проф д.ф.н Марияна Цибранска-Костова представя един от значимите образци от юридическата книжнина на Българското средновековие.

Монографията е структурирана в две части. Първата част е теоретично изследване на текста и обединява следните глави: *Уводни думи, История на паметника и на изследванията за него, Основни филологически проблеми, Изводи*. Следва самото издание, обединяващо: *Наборен текст на Прохирона по Иловичкия претис от 1262 г.*, като в отделна подчаст са обяснени принципите на издаването на текста и съставянето на глосара в него, *Превод на Прохирона и Глосар на думи и изрази от средновековния славянски текст на Прохирона според Иловичовия претис от 1262 г.*

В уводните думи М. Цибранска-Костова аргументира своя интерес към средновековната юридическа литература и разбира се, към *Πρόχειρος νόμος* (*Prochiron, Прохирон*), който е важен паметник от византийското светско правораздаване. Тя припомня, че текстовата история на славянския превод не

е изяснена, а българско издание, което би подпомогнало българската филологическа и правна литература, не е правено. Авторката ни запознава с обекта на своето изследване – първия славянски превод на *Прохирона*, който се появява още в *Южнославянската крѣмчая с тълкования* от 1219–1220 г. и нейния *Иловички препис* от 1262 г.

Южнославянската крѣмчая е основополагаща и обединителна единица на правната мисъл в средновековното славянско общество. Избраният препис притежава първостепенна текстологична стойност, тъй като се смята, че възниква от изгубения преводен архетип от 1219–1220 г. Самата *Крѣмчая* се разпространява в България през XIII в. Тя се опира на *Светиславското законоправило*, съхранено в *Рязанската кормчая* от 1284 г. М. Цибранска-Костова аргументира своя интерес към *Прохирона* и с богатия терминологичен регистър, който този паметник дава в една специфична област, каквато е правото. Самият превод на *Прохирона* съществува в един голям времеви и пространствен континуум.

Същинската част на проучването започва с разкриване на историята на гръцкия оригинал и изследванията, посветени на него. Авторката дава сведения за византийския юридически сборник *Прόχειρος νόμος* (*Прохирон*) като датиране, композиция, съдържание и място в юриспруденцията на Византия. Тя отбелязва, че *Прохиронът* притежава официален и нормативен характер, но е използван и като учебно ръководство и пособие, основано върху нормите на *Corpus iuris civilis* на Юстиниан Велики (527–565) и на отделни извадки от *Новелите* на императорите Василий I и Лъв Мъдри. Представянето на гръцкия оригинал е на високо научно равнище, личи доброто познаване както на критическата литература по въпроса, така и на текста и неговото литературно и юридическо обкръжение.

Преминавайки към славянския превод, М. Цибранска-Костова анализира културно-историческия контекст, който обуславя необходимостта от превод на юридически сборник. Според нея по-лаконичният език е близък до *Еклогата*, която е преведена през периода на Първата българска държава, докато по това време *Прохирон* остава познат само в отделни титубли. Сложната историческа ситуация на славянския Юг се явява предпоставка за появата на новата *Крѣмчая*. Самият текст възниква през 1262 г. в манастира „Св. Архангел Михаил“ в Иловица, Которския залив. Днес той се пази в Архива на Хърватската академия на науките.

След представянето на гръцкия оригинал и новата *Крѣмчая* М. Цибранска-Костова дебатира върху славянския превод. Описанието на паметника започва с традиционното описание на кодекса, размера на пергаментните листове, организацията на текста, изписването на графемите, особеностите на почерка на преписвачите, културно-историческия контекст.

Съществен момент от изследването е анализът на терминологичния апарат на *Крѣмчаята*. М. Цибранска организира изложението в няколко рубрики, като започва с основните термини на тогавашното право. От текста личи, че е вникнала дълбоко в съдържанието на анализирания термини, на базата на което са съставени изключително точни и изчерпателни дефиниции, напр. *Fideicommissum* > *φιδικόμισσα* ‘форма на щедрост, раздаване на наследство

по повод на смърт, при което се облагодетелства частно лице и възниква частно правоприменство’.

При анализа на правната терминология М. Цибранска-Костова се позовава на престижни изследвания. Често прави сравнения със същия термин в *Еклогата*, което дава възможност на читателя да усети напредъка на правната мисъл в средновековния Юг. И тъй като подходът към терминологията е езиков, авторката разглежда ономаσιολογичната мотивация на лексемите. Обръща специално внимание на термини с прозрачна мотивация, като *новорождѣнъ* ‘всеки плод, появил се след сключване на договора за брак, който влиза в обема на зестрата (8:2)’. В рубриките, посветени на правната терминология, могат да се открият основните начини, които са характерни за изграждането и на съвременната терминология, а именно: 1. заемане на названия на правни понятия [дѣнокѣ, δίακοϋς (5:2); епископъ, ἐπίσκοπος (15:2; 24:1 и др.); ѣрѣѣн, ἱερεϋς (4:27); нподѣнокѣ, ὑποδίακοϋς (5:2); митрополитъ, μητροπολίτης (15:2); монахъ, μοναχός (27:2)]; 2. превод на названия на правни понятия (насаднѣгын, насаднтн, ἐμφυτευτής, ἐμφυτεύω); 3. калкиране (положитн ‘депозирам, залагам срещу кредит’, ὑποθήημι; положеннѣ ‘вложение, депозиране, ипотека’, ὑποθήκη; положнѣгын, полагаѣщнн ‘вложител, депонент’, παραθέμενος); 4. развитие на терминологично значение на общоупотребима дума (сѣкрѣвнштѣ ‘собствеността, която се ипотекира, залага срещу получаване на кредит’).

От анализа на правната терминология се вижда, че М. Цибранска-Костова приема за термини както съществителни, така и атрибутивно-субстантивни съчетания. Такъв термин е подзаглавието: *законъ градскн*. Изследователката защитава тезата, че определението в тази колокация носи идеята за гражданското право.

За интересуващите се от историята на българската държава и право е особено полезна рубриката *За правните субекти*. Изхождайки от съдържанието, влагано от юристите в понятието *правен субект*, М. Цибранска-Костова ексцерпира имената на лица, които могат да бъдат правни субекти, и ги анализира от гледна точка на тяхната семантика. Наблюденията ѝ разкриват интересни особености на средновековното общество и държава. Правните субекти могат да бъдат само одушевени същества, те са изразени в опозициите: мъжки – женски пол; родители – деца; свободен – роб; слуга – господар.

Важно място в труда заема частта, посветена на роднинската терминология. Наблюденията на авторката разкриват една от характеристиките на средновековната терминология, а именно, че тя, подобно на диалектната терминология, не е толкова строга. Диференциацията между общоупотребимото и терминологичното значение не е ярко открито.

Втората важна част от монографията на М. Цибранска-Костова е наборът на самия текст, преводът на новобългарски език и глосарът към него. Частта започва с уводни думи, представящи принципите при издаването на текста, при превода и при съставянето на глосара. По този начин читателят е много улеснен, когато работи с оригиналния текст. Самият набор на текста е изключително прецизен, изписан с оригинален старобългарски шрифт и с оцветени

заглавки, с номерация на главите и заглавията на титулите. Преводът на текста е направен по смисъл, като М. Цибранска-Костова предоставя на читателя многообразни пояснения и вариантни решения.

Глосарът, поместен след изданието и превода на текста, илюстрира словното богатство на среднобългарския език. Акцентът пада върху развитието на правната мисъл, която е една от основополагащите в изграждането на дадено общество. Въз основа на лексикографските принципи, които са залегнали в *Старобългарския речник* (Т. 1. 1999; Т. 2. 2009), и с оглед на семантичното съдържание на термините проф. М. Цибранска е съставила точни и изчерпателни дефиниции. Използват се както описателно тълкуване (*Строюение ср.* Искане на мома, уреждане на годеж, сватуване, *μνηστός*), така и преводно (*Стъгна ж.* Улица, *ρόμη*), като и в двата случая е дадено гръцкото съответствие.

Монографията на Марияна Цибранска-Костова представя пред научната общност – филологическа, правна, историческа – един интересен среднобългарски паметник – *Прохирионът*. Трудът не се ограничава само до неговото издаване и превод, а съдържа още речник и прецизна теоретична разработка, посветена на юридическите термини. По този начин изследването попълва една празнина, тъй като средновековната правна терминология е все още слабо проучена, както споделят В. А. Рогов и В. В. Рогов в *Древнерусская правовая терминология в отношении к теории права: (очерки IX – середине XVIII вв.)*. Написана изключително професионално и компетентно, богата на информация и на езиковедски, текстологични и исторически анализи и наблюдения, книгата на М. Цибранска-Костова „Прохирион/Закон градски. Юридическото наследство на православното славянство“ ще бъде полезна за всеки медиевист, палеобългарист и славист.

Калина Мичева-Пейчева / Kalina Micheva-Peycheva

✉ Доц. д-р Калина Мичева-Пейчева

Секция за етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

kalina.micheva@gmail.com

✉ Assoc. Prof. Kalina Micheva-Peycheva, PhD

Department of Ethnolinguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

kalina.micheva@gmail.com